

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA AT, AT DONLARI VE NİŞANELERİ İLE İLGİLİ ADLANDIRMALAR*

*Murat KÜÇÜK***

ÖZET

Türkler, tarih sahnesinde at üstünde bir ulus olarak tanınmıştır. Atın Türk tarihinde oynadığı rol, Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Savaşlarda kahramanların bindikleri atlardan bunların türlerine, at donlarına kadar çeşitli ayrıntılar, farklı dönemlerin dil ürünlerinde yer almakta, Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinden Türkiye Türkçesi ağızlarına, Asya'daki çeşitli Türk lehçelerine kadar, Türkçenin konuşulduğu bütün topraklarda at kavramı ile ilgili sözcük, deyim ve atasözü gibi söz varlığının zenginliği dikkati çekmektedir. At ve atçılığa dair söz varlığı Türk dilinin en eski unsurlarındandır.

Kadim dönemlere uzanan bir atçılık tarihine sahip Anadolu'nun günümüze kadar ulaştırabildiği kültürel ve bilimsel değerler, ne yazık ki, tarihine yakışır bir çoğunlukta Türklük bilimi araştırmalarında yer tutmamaktadır. Konuyla ilgili çeşitli yayınlar kaleme alınmış olmasına rağmen, at ve atçılıkla ilgili söz varlığı bugüne kadar yapılan çalışmalarda bütünüyle ele alınıp işlenmemiştir. Buradan hareketle bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla, bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen at ve atçılık ile ilgili söz varlığı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmaya konu olan örnek söz varlıkları, taranan eser olarak *Derleme Sözlüğü*, konu başlıkları olarak "At İle İlgili Adlandırmalar, At Donları ve Nişaneleri" ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın amacı doğrultusunda örnek söz varlıkları köken bilgisi, ses bilgisi, biçim bilgisi bakımından incelenmemiş, söz varlıkları tematik olarak ele alınmış ve anlamları verilerek kullanıldığı bölgeler belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: At, at donları, at nişaneleri, Türkiye Türkçesi ağızları, söz varlığı

* Bu makale, Türk Dil Kurumu ve Trakya Üniversitesinin iş birliği ile 27-29 Ekim 2011 tarihleri arasında Edirne'de düzenlenen *IV. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*'nda sunulan "Türkiye Türkçesi Ağızlarında At ve Atçılık İle İlgili Söz Varlığı" adlı bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: muratkucuk25@gmail.com

NAMINGS ABOUT HORSE, HORSE COATS AND MARKINGS IN DIALECTS OF TURKISH

ABSTRACT

Turks are known as a mounted nation in history scene. The role of horse in Turkish history has been one of the main reasons of Turks making up a special world depending on horses. From the horses heros rode in wars to species of those, various details about horse coats, are existed in language sources of different periods. From standart Turkish to dialects of Turkish and various dialects of Turkish language in Asia, variety of vocabulary such as words, idioms and proverbs about horse concept in all territories Turkish is spoken is drawing attention. The vocabulary about horse and horse breeding is among the oldest elements of Turkish language.

Unfortunately, cultural and scientific values which Anatolia, that has a history of horse breeding reaching ancient times, has brought nowadays, are not considered enough as it needs to be according to it's history in Turcology studies. Although various researches are published, vocabulary about horse and horse breeding could not have been totally researched. With a purpose of contributing studies in this subject, vocabulary about horse and horse breeding in dialects of Turkish will be mentioned.

Sample vocabulary which is subject of this article are limited with "Namings About Horses, Horse Coats and Markings" determined from *Derleme Sözlüğü*. According to the purpose of this study, sample vocabulary are not analyzed as etymologic, phonetic and morphologic; vocabulary is studied as thematic, the territories they are used are specified and their meanings are given.

Key Words: Horse, horse coats, horse markings, dialects of Turkish, vocabulary.

Giriş

At kültürü, Türklerin kendilerine mal ettikleri en büyük değerlerdendir. At, en eski çağlardan beri Türklerin siyasal, dinî, ekonomik ve toplumsal hayatında merkezî bir rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle, uzun tarihi boyunca, hayatı savaşlarla, göçlerle geçen Türklerin maddi kültüründe "at" kavramının çok özel ve önemli bir yeri vardır. Tarih ve dil kaynakları, yapılan savaşlarda, günlük hayatta atın yerini belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.

Atın Türk tarihinde oynadığı rol, Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Savaşlarda kahramanların bindikleri atlardan bunların türlerine, at donlarına kadar çeşitli ayrıntılar, farklı dönemlerin dil ürünlerinde yer almakta, Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinden Türkiye Türkçesi ağızlarına, Asya'daki çeşitli Türk lehçelerine kadar, Türkçenin konuşulduğu bütün topraklarda at kavramı ile ilgili sözcük, deyim ve atasözü gibi söz varlığının zenginliği dikkati çekmektedir.

Türk dilinde atla ilgili söz varlığının ilk örnekleri Köktürk yazıtlarında görülmekte, daha sonra *Divanü Lügati't-Türk* ile devam etmekte ve tarihî Türk lehçelerinde yaygın olarak yer almaktadır. Bununla birlikte at ve atçılık ile ilgili söz varlığı Türkiye Türkçesi ağızlarında da pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Turkish Studies

Yaklaşık 6000 yıllık atçılık tarihine sahip Anadolu'nun günümüze kadar ulaştırabildiği kültürel ve bilimsel değerler, ne yazık ki, tarihine yakışır bir çoğunlukta Türklük bilimi araştırmalarında yer tutmamaktadır. Konuyla ilgili çeşitli yayınlar kaleme alınmış olmasına rağmen, at ve atçılıkla ilgili söz varlığı bugüne kadar yapılan çalışmalarda bütünüyle ele alınıp işlenmemiştir. Buradan hareketle bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla, bu makalede Türkiye Türkçesi ağzlarında görülen at ve atçılık ile ilgili söz varlığı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmaya konu olan örnek söz varlıkları, taranan eser olarak *Derleme Sözlüğü*, konu başlıkları olarak "At Donları ve Nişaneleri" ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın amacı doğrultusunda örnek söz varlıkları köken bilgisi, ses bilgisi, biçim bilgisi bakımından incelenmemiş, söz varlıkları tematik olarak ele alınmış ve anlamları verilerek kullanıldığı bölgeler belirtilmiştir. Bu makale münasebetiyle "at ve atçılık" ile ilgili bir akademik çalışmayı, kitap olarak yayımlanmak üzere hazırlamakta olduğumu ifade etmek isterim.

Tarihte ilk at kitabı, Hititler döneminde M.Ö. 1340'lı yıllarda Anadolu'da yazılmıştır. Mitanniler'den Kikkuli'nin at eğitim yöntemini anlattığı dört tablet üstüne yazılmış metin, Hattuşaş'ta (Boğazköy) 1930'da arkeolog Bedrich Hrozny tarafından bulunmuştur. Bugün *Kikkuli'nin At Kitabı* olarak tanınan metin, tarihin ilk at kitabıdır ve dönemin tarihi ve dil bilimi için olduğu kadar atların kullanımı ve at eğitimi konusunda da önemli bilgiler vermektedir (Emiroğlu-Yüksel 2009:111). Türklük bilimi sahasında da, Türk dilinin tarihî dönemlerinde kaleme alınan önemli eserlerin yanı sıra, sayıca yeterli olmasa da son yıllarda konuyla ilgili çeşitli kitap ve makaleler yayımlanmıştır. Bu yayınlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Türkiye'de At ve Atçılık ile İlgili Yayınların Bazıları

Kitaplar:

- Prof.Dr. Faruk Sümer (1983), *Türklerde At ve Atçılık*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını:5.
- Hayri Başbuğ (1986), *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını:18.
- Ali Abbas Çınar (1993), *Türklerde At ve Atçılık - Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnamede At Kültürü (Yazılı ve Basılı Kaynaklarla Karşılaştırma)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:192.
- Emine Gürsoy-Naskali (ed.) (1995), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.
- Eser Tutel (1998), *At ve Atçılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can Özgür (2003), *Kitâbü'l-Hayl (Memlûk Kıpçakçası ile Yazılmış İlk Türk At ve Atçılık Eserinin Paris Yazması) - (Giriş - Dil İncelemesi - Tıpkıbasım ile Transkripsiyonlu Metin - Açıklamalar - Tercüme - Dizin)*, İstanbul: Çantay, II. Baskı.
- Kudret Emiroğlu - Ahmet Yüksel (2009), *Yoldaşımız At*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı.

Makaleler:

- Reşat Ekrem Koçu (1950), "Türk Tarih ve Edebiyatında At", *Tarih Dünyası*, Sayı:10.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- Emel Esin (1965), “The Horse in Turcic Art”, *Central Asiatic Journal*, C. X, No: 3-4, s. 167-227.
- Claus Schönig (1995), “Sibirya’da At ve Atçılık Terimleri”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 301-303.
- Gülden Sağol (1995), “Tarihî Şivelerde At Donları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 126-146.
- Osman Fikri Sertkaya (1995), “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 25-30.
- Tuncer Gülensoy (1995), “At Damgaları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 95-119.
- İbrahim Delice (2001), “Kıpçak Lehçesiyle Yazılmış Bir Atçılık Kitabı: Kitâb Fî Riyâzeti’l-Hayl”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı:1, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 119-180.
- Yusufcan Yasin (2008), “Kâşgarlı Mahmud’a Göre Türklerde At”, *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu 17-19.10.2008, Bildiri Metinleri*, ed. Doç.Dr. Muhsin Kalkışım, Rize Üniversitesi Yayınları, Rize, 705-715.
- Salim Küçük (2009), “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009*, 1830-1855.
- Gülzura Cumakunova (2009), “Kırgız ve Türkmen Lehçelerinde Atçılık Terminolojisi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, Ankara, 40-55.

At ve atçılık üzerine ortaya konan kitap ve makale düzeyindeki bu değerli çalışmalar, alana katkı sağlayan önemli bilimsel yayınlardandır. Bununla birlikte, at ve atçılık ile ilgili Türk dilinin sahip olduğu çok zengin söz varlığının tematik sözlüğü henüz üretilebilmiş değildir. Ayrıca sadece bu konuda değil, daha pek çok alanda (atasözleri ve deyimler, ... gibi) tematik sözlüklerin hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçlardan biri de *Derleme Sözlüğü*’nün tematik sözlük tekniğinde düzenlenmesidir.

At ve atçılık üzerine hazırlanan çalışma için *Derleme Sözlüğü*’nde 1055 söz varlığı tespit edilmiştir. Bu söz varlığı “At İle İlgili Adlandırmalar, At Donları, Nişaneler, Atın Özellikleri/Nitelikleri, Koşum Takımları, Atın Yürüyüşü, Ata Binme/Binicilik, Beslenme ve Barınma, Atın Günlük Davranışları, Atın Bedeni, At Hastalıkları, Atlı Sporlar ve Oyunlar, At ile İlgili Ünlemler, Atla Birlikte Kullanılan Araçlar, At Sözcüğü ile Kurulan Söz Varlığı” başlıkları altında tematik/konularına göre sınıflandırılmıştır. Ancak bu makale kapsamında sadece “At İle İlgili Adlandırmalar, At Donları ve Nişaneleri” ile ilgili söz varlığına yer verilebilmiştir.

1. At İle İlgili Adlandırmalar

Türk dilinin bütün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızları da at ve atçılık ile ilgili zengin filolojik malzeme içermektedir. Bu makale için *Derleme Sözlüğü*’nden tespit ettiğimiz söz varlığı, at ile ilgili adlandırmaların çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

astor At: *Bizim astor koşuda birinciliği aldı.* [DS c:1] *Nazimiye -Tunceli

aygur Aygır, erkek at. [DS c:1] Keşanuz -Ankara; [DS c:12] Yeşilöz *Güdül Ankara

aygır-1 *bk. aygur* [DS c:1] -Gümüşhane; *Ardahan -Kars köyleri; -Bitlis

baytal 1. Kısarak. [DS c:2] Dombay göçmenleri *Dinar -Afyon; Aziziye Yörükleri -Denizli; Kadıçiftliği -İstanbul; Çilehane *Reşadiye -Tokat; Başhöyük *Kadınhanı -Konya

2. Üç yaşını geçmeyen kısarak. [DS c:2] Böğrüdelik göçmenleri *Cihanbeyli -Konya

begi (I) *bk. begir* [DS c:2] Sürez *Bozdoğan -Aydın

bêgir At (genellikle erkek). [DS c:12] Dereçine *Sultandağı -Afyon; [Uşak] Uşak

begir Beygir [Güney-Batı Anadolu] Güney-Batı Anadolu; Keban Baskil Ağın Elazığ; -Erzurum

bêgir, begir, bêgir At, kısarak. [DS c:2] Hisarardı *Yalvaç -Isparta; Kavak *Yeşilova -Burdur; Oğuz *Acıpayam -Denizli; Manastır -Yugoslavya

beğir *bk. bêgir begir, bêgir* [DS c:2] *Acıpayam -Denizli çevresi

bılık (III) Kısarak yavrusu. [DS c:2] -Erzurum

daraylı At: *Velinin daraylısı çok güzel.* [DS c:4] Genek -Muğla

daylağ Tay [Arpaçay] Arpaçay -Kars

daylak (I) 5. At, eşek yavrusu. [DS c:4] Şöregel *Çıldır -Kars; Davulku, Kuşu *Hekimhan, -Malatya; İğdeli *Gemerek, Telin *Gürün, Soğukpınar *Kangal, Vazıldan, Eşke *Divriği -Sivas; -Niğde

gamar (II) Küçük at: *Gamar tay az arpa yer.* [DS c:6] Eldirek *Fethiye -Muğla

gısrak Dişi at, kısarak. [DS c:6] Uzuncaburç *Silifke -İçel

godak 2. Tay, at yavrusu. [DS c:6] Alıköy *Çaycuma -Zonguldak

golük *bk. gölük (II)* [DS c:6] *Buldan -Denizli; Estiğin -Tokat; Bağlıca *Ardanuç -Artvin; *Afşin -Maraş; Ortaoba, Yukarıoba, Bağlarbaşı *Çekerek -Yozgat; *Bor -Niğde; Çetrevilli *Silifke -İçel

gölük (II) 1. At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan. [DS c:6] Çepni *Sandıklı -Afyon; -Uşak ve köyleri; Sarkımcak, *Eğridir -Isparta; -Burdur; *Çal -Denizli; Rahmanlar *Tire -İzmir; Hırkalı *Demirci, *Kula -Manisa; Kayacık -Bursa; Virancık *Emet, *Gediz, -Kütahya; Türkmen aşireti, Sarıkavak, Koşmat -Eskişehir; -İstanbul; Karapürçek *Taşköprü, -Kastamonu ve çevresi; -Çankırı; Karahacıp, Büğdüz *Sungurlu, *İskilip -Çorum; *Boyabat -Sinop; *Bafra -Samsun; Şehsadi *Ezine, *Merzifon -Amasya; *Niksar -Tokat; *Mesudiye -Ordu; Çivriz, Dereli, Boztekke, Çandır, *Şebinkarahisar, -Giresun; *Bayburt -Gümüşhane; Gümüşbahçe *Ardanuç -Artvin; -Kars; -Erzurum; *Ke mah, Üçveren, *Refahiye -Erzincan *Pazarcık, *Göksün, Varyanlı, *Elbistan -Maraş; Amik ovası, *Reyhanlı -Hatay; Maksutlu ve çevresi *Şarkışla -Sivas; Gülabi, *Boğazlıyan, -Yozgat; *Güdül, *Ayaş, Çanılı, Sofular, Yalınca, Kayaş, Pazar *Kızılcahamam, Üçem *Bala, -Ankara; -Kırşehir; Fenese *Develi, Türkmen aşireti *Bünyan, *Pınarbaşı ve köyleri, Kızılhisar *İncesu, Talaş, Zincidere, Erkilet -Kayseri; *Avanos, Ağcasarocağı *Ürgüp -Nevşehir; Çukurkuyu *Bor, *Aksaray, Eskiğümüş -Niğde; *Karaman, Çetmi *Akşehir, *Ereğli, Tepelice *Bozkır, *Ermenek, Hatip -Konya; Çakallı, İncirlik, *Kozan, *Pozantı, Bozdoğan *Osmaniye, *Kadirli -Adana; Yanpar, Gezende *Gülнар, Uzuncaburç *Silifke, *Anamur, *Tarsus -İçel; *Serik, Temre *Kaş. *Elmalı, *Finike -Antalya; Şerefler, *Marmaris -Muğla; 3. At, eşek, beygir, kısarak vb. hayvanların sürüsü. [DS c:6] *Bergama -İzmir; Borlu *Gördes -Manisa; -Balıkesir;

Turkish Studies

*Ezine -Çanakkale; Gümele *Söğüt -Bilecik, Numanoluk *Seyitgazi -Eskişehir; Aşudu *Darende -Malatya; *Ereğli -Konya; [Malatya] -Malatya.

görük (III) bk. gölük (II) [DS c:6] Şabanözü *Polatlı -Ankara

göyük Dişi at. [DS c:6] -Adana

gulin bk. gulun (I) [DS c:6] *Kaş, *Finike -Antalya; *Marmaris -Muğla

gulun-1 bk. gulun (I) [DS c:6] *İshaklı -Adana

gulun-2 bk. gulun kısarak [DS c:6] Gümüşköprüören -Kütahya

gulun (I) At ve eşek yavrusu. [DS c:6] *Çığırı *Dinar -Afyon; Sofular *Eğridir, İlyas *Keçiborlu, Yaka *Gelendost -Isparta; Salda *Yeşilova -Burdur; İshakh, Çöplü *Çivril -Denizli; Tokat, Bozan -Eskişehir; -İstanbul; -Çorum; Zana -Amasya; *Zile -Tokat; *Akkuş, Danişman *Fatsa -Ordu; *Arpaçay, *Çıldır -Kars; Sosunga *Çayırılı -Erzincan; Çenciğe -Erzurum; Çepni *Gemerek, Ortaköy *Şarkışla, Vazıldan *Divriği, Tutmaç -Sivas; -Ankara; *Mucur -Kırşehir; *Develi, *İncesu -Kayseri; *Bor -Niğde; Misis -Adana; Gerende *Gülнар, *Mut ve köyleri -İçel; *Korkuteli, *Elmalı -Antalya; -Muğla

gulüm bk. gulun [DS c:6] Yerkesik, Bayırköyü, Kıranköyü, Karaabat *Bodrum -Muğla

gulün bk. gulun [DS c:6] Başpınar *Tefenni -Burdur; *Tirebolu -Giresun; Yanpar -İçel

gunan bk. gulun [DS c:6] Banaz -Uşak; Misedolu *Mudanya -Bursa

güllük (III) Beygir, at. [DS c:6] *İnegöl -Bursa

güre (I) 2. Bir yaşından üç yaşına kadar olan taylara verilen ad. [DS c:6] Bayat *Emirdağ -Afyon; *Eğridir -Isparta; Kızılcaören -Kütahya; Çukurhisar *Söğüt -Bilecik; Kaymaz *Sivrihisar, Tokat -Eskişehir; -İstanbul; Kirpe *Safranbolu -Zonguldak; Güney *Araç -Kastamonu; -Çankırı; *Polatlı, *Beypazarı, *Nallıhan, Çanıllı *Ayaş -Ankara; *Zincidere -Kayseri; *Karaman, *Sille, *Çumra, *Hadım -Konya; -Antalya; Kapıkırı *Milas -Muğla

hovvah Kısarak yavrusu. [DS c:7] Hartlap -Maraş

hurik (II) 2. Tay. [DS c:7] *Kilis -Gaziantep

kehlan bk. kehlen [DS c:8] *İğdir -Kars

kehlen Küheylan. [DS c:8] İrişli, Bayburt *Sarıkamış -Kars

kılık Tay. [DS c:8] Solaklar -Kocaeli

kılın bk. kulun [DS c:8] -Samsun ve çevresi

kırığ Tay [Arpaçay] Arpaçay -Kars

kolun-2 bk. kulun [DS c:8] Çavuşlu -İstanbul; İshacılı -Adana

köhlen Küheylan. [DS c:8] Koyundere *Ahıska -Kars

kölük Kısarak. [DS c:12] *Eğridir Isparta

kördek bk. kulun [DS c:8] -Sivas

kulın bk. kulun [DS c:8] İlyas *Keçiborlu -Isparta

kuli bk. kulun [DS c:12] Kırşehir ve çevresi; Şumnu, Bulgaristan

Turkish Studies

- kuli (II)-2** *bk. kulun* [DS c:8] Hamidiye *Bolvadin, *Emirdağ -Afyon; -Balıkesir; Küncez - Bilecik; İlyas *Karamürsel -Kocaeli; *Lüleburgaz -Kırklareli
- kulin** *bk. kulun* [DS c:8] -Edirne
- kuliş** *bk. kulun* [DS c:8] Pazarcık,*Bozhüyük -Bilecik; Gölçük -İzmir; Bulgaristan göçmenleri *Bakırköy -İstanbul; Osmaniye *Ilgın -Konya; *Lüleburgaz -Kırklareli
- kulu (I)** *bk. kulun* [DS c:8] -Bursa
- kuluk (III)** *bk. kulun* [DS c:8] -Çorum
- kuluk** *bk. kulun* [DS c:12] ; Çorum
- kulukulu (II)** *bk. kulun* [DS c:8] Kozlan -Denizli
- kulun 1.** Yeni doğmuş at yavrusu, tay. [DS c:8] Eziler *Bolvadin -Afyon; *Senirkent, *Uluborlu - Isparta; Aziziye, -Burdur; -Denizli; Köşk -Aydın; *Bayındır, Torbalı, *Tire, *Kuşadası - İzmir; *Karaağaçlı -Manisa; Paşaköy -Balıkesir; *İskilip -Çorum; -Sinop; *Bafra - Samsun; *Taşova, *Merzifon, Ezine -Amasya; *Erbaa, *Reşadiye -Tokat; Durak *Ulubey, Kuz *Akkuş, Bayadı -Van; *Siverek -Urfa; -Gaziantep; -Maraş; *İskenderun - Hatay; *Kangal, *Gemerek, Palha *Divriği -Sivas; Dişli *Sorgun -Yozgat; Şabanözü *Polatlı -Ankara; *Avanos -Nevşehir; -Kayseri; -Niğde; *Ermenek, *Ereğli -Konya; *Kadirli -Adana; *Silifke -İçel; *Kaş -Antalya; -Muğla; Şahin *Malkara -Tekirdağ **2.** İki üç yaşında kısırak. [DS c:8] Balçıkhisar -Afyon; [DS c:12] *Gediz Kütahya; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Kayseri; Kemaller, Bulgaristan; [DS c:12] *Gediz Kütahya; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Kayseri; Kemaller, Bulgaristan
- kundak** Tay. [DS c:8] Hacıilyas *Koyulhisar -Sivas
- kundu** Atın karnındaki yavru. [DS c:8] -Konya
- kunu (III)** Altı aylığa kadar at yavrusu, tay. [DS c:8] *Mahmudiye, Bozan, Tokat -Eskişehir
- kura (III)** *bk. kulun* [DS c:8] -Bolu
- kurik** At, eşek yavrusu. [DS c:12] Boyalı *Sarıkamış Kars; *Refahiye Erzincan; Malatya ve çevresi; At yavrusu, tay (Erzincan Merkez) -Erzincan ve yöresi
- külün** *bk. kulun* [DS c:8] Yenidamlar -Antalya
- kürük** *bk. kürsük (I)* [DS c:8] Nilüfer -Bursa; *Safranbolu -Zonguldak; -Çankırı; Çayağzı *Şavşat -Artvin
- kürüş** *bk. kürsük (I)* [DS c:8] *Reyhanlı -Hatay
- kürsük (I) 1.** At ve eşek yavrusu. [DS c:8] *Siverek -Urfa; Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya, Küçükçaylı, Büyükçaylı *Dört Yol -Hatay; Şükriye *Ceyhan -Adana
- kürü (I)-2** At yavrusu. [DS c:8] Terme -Samsun; *Pozanti, *Kadirli -Adana; Cıvanyaylağı *Mersin -İçel
- kürük (I) 2.** At yavrusu. [DS c:8] Kuz *Akkuş, *Ünye -Ordu; -Maraş; -Sivas; -Kayseri; *Ceyhan - Adana
- kürük (II) 1.** At yavrusu, tay. [DS c:12] Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, Kepez Kayseri
- main** Kısırak, at. [DS c:9] Üzümlü *Fethiye -Muğla

muğal (I) Tay, dana, kuzu vb. evcil hayvan yavruları. [DS c:9] *Gemerek -Sivas; -Yozgat; Köşker -Kırşehir

öğrek (IV) 4. Kısarak, beygir sürüsü. [DS c:9] Çay *Bolvadin, *Sandıklı çevresi -Afyon; *Eğridir köyleri, *Sütçüler, İğdecik, Kumdanlı *Yalvaç -Isparta; Dağal, Yukansevit *Çal -Denizli; Sürez *Bozdoğan, *Karacasu, Ortaklar -Aydın; -İzmir; -Manisa; Kirazlı -Çanakkale; *Mustafa Kemal Paşa -Bursa; Satılmış -Eskişehir; Kavak -Kastamonu; *Nallıhan -Ankara; Hamurcu *İncesu -Kayseri; -Nevşehir; *Bor -Niğde; Akçalar *Seydişehir, *Karaman, *Sultaniye, Ilıca *Ermenek -Konya; Kuzgun -Adana; Civanyaylağı, Karatiken *Mersin, *Tarsus, *Silifke çevresi -İçel; Karakoyunlu aşireti *Alanya -Antalya; *Milas -Muğla

öğrek At sürüsü. [DS c:12] Tahtacı Isparta; Teniste *Anamur İçel; Pınarlıbelen *Bodrum, *Fethiye Muğla

öğürek Dişi at sürüsü. [DS c:12] Çetrevilli *Silifke İçel

öriye (I) Dişi tay. [DS c:9] -Sivas

örü (II) *bk. örek (I)* [DS c:9] -Kütahya köyleri; Gölköyü -Ankara; Çapar -İçel

örüye *bk. örye* [DS c:9] *Merzifon -Amasya

örye Dişi tay. [DS c:9] Nize -Kayseri; Boyalı -Konya

öyrek 1. At sürüsü. [DS c:9] Kasımlar *Eğridir -Isparta; *Ereğli -Konya

2. Sürülerinden ayrılıp birlikte otlayan birkaç at ve davardan oluşan karışık sürü. [DS c:9] Türkmen aşireti *Kozan -Adana

paytal At sürüsü. [DS c:9] Sazlıbosna *Çatalca -İstanbul

ponuk Atla eşeğin çiftleşmesinden olan melez yavru, katır. [DS c:9] -Gaziantep

tay Tay, atın yavrusu [Aybastı] Aybastı Ordu; 1-3 yaş arasındaki at yavrusu -Erzurum

tilak (I) Tay. [DS c:10] *Vezirköprü, -Samsun

tiylak At yavrusu, tay. [DS c:10] Eraslan, Suluca -Amasya

tohumluk (I) Damızlık erkek at, aygır. [DS c:10] -Aydın; -Gaziantep; *Antakya -Hatay; *Bor -Niğde

ufacık At, eşek, katır vb. [DS c:11] Kızılköy -Tokat

ürek (II) At, kısarak sürüsü. [DS c:11] -Burdur; *Bozdoğan -Aydın; -Samsun

üyür Yılkı bir aygır yönetimindeki kısarak, tay sürüsü. [DS c:11] Türkistan

yalhı, yalhı (II) Yılkı. [DS c:11] Hacıilyas *Koyulhisar -Sivas

yalkı (XI) *bk. yalhı, yalhı (II)* [DS c:11] Hacıilyas *Koyulhisar -Sivas

yelgin (II) Sürek atı. [DS c:11] *Gazipaşa -Antalya

yıhlı At sürüsü [DS c:12] -Erzincan

yılgı (I) *bk. yalkı* [DS c:11] Devecikonağı *Mustafa Kemal Paşa -Bursa; -Bolu ve çevresi; *Akyazı çevresi -Sakarya; -Erzurum; *Erciş -Van; Karaözü *Gemerek -Sivas; Köşker -Kırşehir; *İncesu -Kayseri; Kurugöl -Nevşehir; *Seydişehir -Konya; Üskülyeni *Karaisalı -Adana

Turkish Studies

yıllı, yılğı bk. yılğı [DS c:11] -Çorum; Uluşiran *Şiran, *Bayburt -Gümüşhane; *Ağın -Elâzığ; *Arapkir, Gündüzbey -Malatya; Akçakoca *Erkilet, Türkmen köyleri *Bünyan - Kayseri

yılğı 1. At sürüsü, başıboş dolaşan at sürüsü [DS c:11] *Sivrihisar, Tokat, Bozan -Eskişehir; - Bolu; -Sinop; *Çarşamba -Samsun; *Merzifon -Amasya; *Ünye -Ordu; Seyit, Piraziz - Giresun; *Kelkit -Gümüşhane; *İğdir -Kars; *Ahlat -Bitlis; *Darende -Malatya; *Afşin ve köyleri -Maraş; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı -Hatay; Hacıılyas *Koyulhisar, *Şarkışla -Sivas; Genezin *Avanos -Nevşehir; Afşar köyleri *Pınarbaşı - Kayseri; *Bor -Niğde; Bozdoğan, Kesmeburun, *Osmaniye, Kayarcık *Saimbeyli - Adana; -İçel ilçe ve köyleri.

2. Başıboş dolaşan at, öküz, inek vb. sürüsü. [DS c:11] Ömerli -Samsun; *Merzifon -Amasya.

3. İyi koşan at. [DS c:11] *Çarşamba -Samsun; -Kars; -Malatya; [DS c:12] -Yozgat ve çevresi

yund At. [DS c:11] Yörüler -Erzurum; <ET yund: at; beygir -Erzurum

2. Donlarına Göre Atların Adlandırılması

Eski baytarnamelerde, sözlüklerde, cönklerde, rahşiyelerde, halk hikâye ve masallarında atların donu üzerinde çok sık durulmuştur. Bu kadar ayrıntı, onu âdeta atçılığın en önemli ihtisas dalı hâline getirmiştir. At bilmek, önce don bilmek anlamına gelmiştir.

Atın kıl örtüsünün gösterdiği renge ‘don’ denir. Eski Türkçede don, genel olarak ‘giyilen şey, giysi’ anlamındadır. Zamanla bu sözcük anlam daralmasına uğrayarak iç giyeceği anlamında kullanılmıştır. Atın donundan kasıt, bütün vücudunu örten kıllar ile yele ve kuyruk olduğuna göre bu sözcük eski anlamını, arkaik şeklini burada koruyor demektir. Atın donu, giysisidir (Emiroğlu-Yüksel 2009:63)

Eski Türkçe döneminden farklı olarak Orta Türkçe dönemindeki yazılı eserlerde at donlarına ve nişanelerine daha fazla yer verildiği görülmektedir. Özellikle *Divanu Lüğati t-Türk* bu konuda zengin bir söz varlığına sahiptir. Türkiye Türkçesinde ise *Derleme* ve *Tarama Sözlüğü*, at donları ve nişaneleri yönünden Karahanlı dönemi eserlerine göre daha zengin bir yapı sergilemektedir. Türkiye Türkçesi bu yönüyle hem tarihî hem de çağdaş Türk lehçelerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır (Küçük 2009:1830).

Türkçenin renk zenginliğinin göstergelerinden biri de atları ve donlarını yani tüyelerinin rengini adlandırmak için kullanılan kelimelerdir denilebilir. Türk kültüründe atlara üzerlerinde taşıdıkları renklere, benek vb. işaretlere yani nişanelerine; vücut biçimlerine; yürüyüş ve koşma özelliklerine; huylarına, yaptıkları işlere ve yaşlarına göre çeşitli adlar verilmiştir (Sağol 1995:126). At donları üzerine en kapsamlı çalışma Gülden Sağol tarafından yapılmıştır. Sağol, tarihî Türk şiveleri üzerinde yaptığı bu çalışmasında *ak, akça>agca, al, ala, alaça, az, ak az, beyaz/ala beyaz, boz, ak boz, temir boz, çal, çapar, çil, çilgü, egir/eygir, kara, kır, demir kır, kızıl, kızıl, sızıl, sızıl, kongur, kök, kökiş, kuba, kula, kızıl kula, kuru kula, küil levünlü/kara küil levünlü, or, sarıg, sıçan tüli, sis, taz, tıg, torug, hurmayı torı, yagız, az yagız, kara yagız, yaşıl, yegren* olmak üzere toplam 44 at donu tespit etmiştir.

Atın vücudunu örten kılların, yelenin ve kuyruğun rengi olan dona bağlı olarak Türk kültüründe çeşitli adlandırmalar yapılmakla beraber renklerine göre atlara verilen adları gruplandırmada karşılaşılan en önemli sorun “kullanılan kelimelerin renk derecelerinin birbirini tam tutmadığı ve donları ifade etmek için pek çok kelime bulunmasına rağmen kullanılan bazı renklerin türlü manaları bünyesinde barındırdığıdır” (Sağol 1995: 127). Dolayısıyla at renkleriyle ilgili adlandırmalar üzerine yapılan gruplandırma çalışmasında çoğu kere hangi rengin veya

Turkish Studies

renklerin tam olarak kastedildiğini tespit etmek ve bir gruba dahil etmek oldukça zordur. Bununla birlikte belli başlı at donlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. **Aslı (Esas) donlar** : Al, Yağız, Doru, Kula
2. **Türemiş (Müştak) donlar** : Beyaz, Kır, Boz
3. **Alaca (Müzdeviç) donlar** : Beyaz-Al, Beyaz-Yağız, Beyaz-Doru

Derleme Sözlüğü'nde Tespit Edilen At Donları ve Nişaneleri

A. Donlar

1. Ak

Tayın doğduğu zaman sahip olduğu koyu rengine, yaşı ilerledikçe beyaz kılların katılarak ve bütün vücudunu kaplamasıyla meydana gelen dondur. Yele, kuyruk, bacaklar kısacası bütün vücut beyaz kıllarla kaplıdır. Beyazın tonuna göre çeşitli adlar alır:

donuk beyaz, gülgunî beyaz, gümüşî beyaz, kirli beyaz, porselen beyazı, süt beyaz

ak kır Bütünüyle beyaz olan at, süt kır. Avşar aşireti; Fakiekinciliği *Pınarbaşı -Kayseri; -Antalya

sütkır Tüm ak at donu. [DS c:10] -Gaziantep

2. Al

Atın bütün kıllarının, kuyruk, yele, bacaklar dahil olmak üzere hepsinin kırmızı ya da atkestanesine çalan kırmızı rengine olmasına “al don” denir. Al atları, “doru” ile karıştırmamak için yelelerinin ve kuyruğunun siyah olmamasına dikkat etmek gerekir. Bu renk açık koyu tonlarına göre çeşitli adlar alır. Çok yaygın bir dondur.

Âdî al, açık al, koyu al, akkanat al, sütlü kahve al, altunî al, kirazî al, kestane al, yanık al, şarabî al, pullu al, yeşil al

ak kanat (I) 1. Kuyruğu ve yelesi beyaz olan at. -Isparta; *Mut Köyleri -İçel

ala (I) 7. Açık al, doru ile al arası bir at donu. [DS c:1] *Erciş -Van

hurmadarı 1. Açık kestane at rengi. [DS c:7] -Adana ve köyleri; -Antalya

2. Koyu al, hurma gibi at rengi. [DS c:7] *Bor -Niğde

3. Siyaha yakın at rengi. [DS c:7] -Adana çevresi

karagök Üzerinde siyah benekleri olan beyaz at, bakla kır. [DS c:8] *Doğubeyazıt -Ağrı

yeşi Bir at rengi. [DS c:11] *Şereflikoçhisar -Ankara

yeşil (I) Koyu al at donu. [DS c:11] *Eğridir köyleri -Isparta; Çiftlik -Ankara; Köşker -Kırşehir; *Ermenek -Konya; *Mut ve köyleri -İçel

3. Boz

Tayın doğduğu zaman sahip olduğu al rengine, yaşı ilerledikçe beyaz kılların karışmasıyla meydana gelir. Boz don, beyaz ve kırmızı kılların karışmasıdır. *Âdî boz, açık boz, koyu boz* gibi çeşitleri vardır.

benzi boz (III) Bir cins at. [DS c:2] -Konya

boz at 1. Anadan babadan arabî ve küheyl olmayan at. [DS c:2] *Lapseki -Çanakkale

Turkish Studies

2. Kızıl renkli at. -Ağrı

3. Kır at. Taşburun, *İğdir -Kars

4. Doru

Bu dondaki atların vücutlarını örten kıllar kahverengi ile siyah arasında değişir. Vücut kahverengi olsa bile, ayak uçları, yele ve kuyruk siyahtır. Doru da tıpkı kır gibi karışık bir dondur. Koyu, hatta siyaha yakın renkte olanına *kestane doru*, kırmızıya kaçana, *kiraz dorusu* denir; *açık doru*, *koyu doru*, *hurma dorusu*, *yanık kestane doru* gibi pek çok çeşidi vardır.

abaş (II) bk. **abraş (I)** [DS c:1] Keçek *Oltu -Erzurum.

abraş (I) Doru at. [DS c:1] Varay -Amasya

abraş kilit Uğursuz sayılan bir at donu. [DS c:1] *Andırın -Maraş; Çamlıbel, Dodurga *Artova -Tokat; *Mucur -Nevşehir

cıran (I) Doru at. [DS c:3] Misebolu *Mudanya -Bursa

isli doru 1. Koyu doru ya da kahverenginde at donu. [DS c:7] -Isparta; -Antalya; *Fethiye ve köyleri, Yerkesik -Muğla

2. İslenmiş gibi görünen bir çeşit at donu. [DS c:7] *Mut ve köyleri -İçel

keher (I) 1. Bir at rengi, doru. [DS c:8] Zarşat -Kars; *Doğubeyazıt -Ağrı

2. Koyu kırmızı [DS c:8] Mezra -Kars.

küren (III) 1. Doru at. [DS c:8] Bayazıt -Kars

2. Alnında beyaz lekesi olan sarı renkli at. [DS c:8] -Kars

toru (I) Koyu kırmızı at donu. [DS c:12] Çorum

toru (III) Koyu kırmızı at donu, doru at. [DS c:10] -Kütahya

pekmezal Kula ile doru arasında bir at donu. [DS c:9] *Yalvaç -Isparta

pekmezkefi Kula ile doru arasında bir at donu. [DS c:9] Karahisar *Tavas, Çöplü *Çivril -Denizli; Kızılcaören -Kütahya; Tokat -Eskişehir; İğneciler *Mudurnu, *Düzce -Bolu; -Kastamonu; *Merzifon -Amasya; Keşanuz, *Kalecik, *Güdül, *Ayaş -Ankara; *Bor -Niğde; Ermenek -Konya; Boynuyoğun -Adana; -İçel; Bademağacı *Alanya -Antalya; Yerkesik *Yatağan -Muğla; **Açık doru, kula (at donu için)**. [DS c:12] Çorum

pekmez köpüğü Kula ile doru arasında bir at donu. [DS c:9] *Şereflikoçhisar -Ankara; *Ermenek -Konya

5. Kır

Vücudu örten kıllar genellikle beyazdır, fakat yeledede, bacakların uçlarında, kuyrukta kiminde siyah, kiminde kahverengi tüyler karışmış bulunur. Bu bakımdan kır, tek renk değil, iki renk tüyün karışmasından meydana gelmiş bir dondur. Kırmızımsı tüylerle karışık olanına *kızıl kır*, para para siyah tüy toplulukları olanına *bakla kır* denir. *üveyik kır*, *pamuk kır*, *âdi kır* gibi pek çok çeşidi vardır. Kırılmış demir parlaklığı verenine *demir kır* denir.

Tayın doğduğu zaman sahip olduğu koyu renge, yaşı ilerledikçe beyaz kılların katılarak belli bir oranda karışmasıyla kırılık meydana gelir. Tayın kulak gerisinde beyaz tüyler varsa ileride renginin açılacağına, kır olacağına işarettir. Kır don, beyaz-siyah yada beyaz-koyu renk kılların karışımıdır.

Turkish Studies

Âdî kır, pamuk kır, açık kır, koyu kır, demirî kır, bakla kır, sisli kır, kızıl kır, çilli kır, mercanî kır, gümüşî kır

bakır kır *bk. bakır kır* [DS c:2] -Amasya ve çevresi

bakır kır Boz renk, at donu: *Alinin aldığı at bakır kır*. [DS c:2] -Burdur; Yeniköy -Balıkesir; *Beykoz -İstanbul

bakırı gır *bk. bakır kır* [DS c:2] Kemaliye *Alaşehir -Manisa

bakla kır *bk. bakla kır* [DS c:2] Bademağacı -Antalya

bakla kır Üzerinde kara benekler bulunan beyaz at donu. [DS c:2] Atabey -Isparta; *Lapseki -Çanakkale; *Kandıra -Kocaeli; -Niğde

demirgır *bk. demirikır* [DS c:4] *Alaşehir köyleri -Manisa

demirikır Siyah beyaz karışık, griye yakın at donu. [DS c:4] İshaklı *Çivril -Denizli; Karahayat -Aydın; -Gaziantep; -Antalya

demirkır *bk. demirikır* [DS c:4] *Merzifon -Amasya; -Çorum; Köşker -Kırşehir; -Adana

eveyikkır Üveyik kuşunun rengine benzeyen bir at donu. [DS c:5] *Merzifon -Amasya.

gök at Demirkır renginde at.. [DS c:6] -Kars; *Lüleburgaz -Kırklareli

karagır Yağız at: *Karagırın nahı düştü*. [DS c:8] Türkistan Göçmenleri, Misebolu *Mudanya -Bursa

kızıl kır Pekmezköpüğü de denilen bir at donu. [DS c:12] Çorum

kutla (II) Kır at. [DS c:8] Fırnis -Maraş

mercankır Kır üzerine ufak ve sık, al benekli at donu. [DS c:9] *Yalvaç -Isparta

pamukkır Sütbeyaz at rengi, at donu. [DS c:9] *Yalvaç -Isparta; -İstanbul; Sarımbey -Çorum; *Vezirköprü -Samsun; *Güdül, *Ayaş -Ankara

pullukır Baklakır renginde at donu. [DS c:9] Tamzara *Şebinkarahisar -Giresun; [DS c:12] -Çorum; -Kars

üveyik kır Üveyik kuşu renginde at. [DS c:11] Bahadırlı *Bayramiç -Çanakkale; *Şereflikoçhisar -Ankara

yıldızlıkır Bir at rengi. [DS c:11] *Şereflikoçhisar -Ankara

6. Kula

Örtücü kıllar, sarı tonlardadır. Ancak tıpkı dorularda olduğu gibi yele, kuyruk ve bacakların bitim yerleri siyahtır. Bazılarında ester çizgisi de bulunur.

Âdî Kula, Açık kula, Koyu kula

abeş (I) 1. Kula renkte at. [DS c:1] *Zile -Tokat; Kesim *Andırın -Maraş; *Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri -Hatay; *Gürün köyleri, Çepni *Gemerek -Sivas; Divanlı -Yozgat; -Niğde köyleri; Cevdediye *Osmaniye -Adana

aşgar 4. Kula donlu at. [DS c:1] *Bor -Niğde

balköpüğü 2. Krem, sarı ve gümüşî arası at donu. [DS c:2] -Kayseri; Taptık, Havsa -Edirne

boz at 1. Anadan babadan arabî ve küheyl olmayan at. [DS c:2] *Lapseki -Çanakkale

Turkish Studies

2. Kızıl renkli at. -Ağrı

3. Kır at. Taşburun, *İğdir -Kars

boz kula Bir at donu. [DS c:2] -Kayseri.

çapar (I) 2. Kula renkli hayvan. [DS c:3] *Şereflikoçhisar -Ankara; -Konya; Büyükaltrağaç *Kavak -Edirne.

3. Benekli, alacalı hayvan. [DS c:3] Atlıhisar *Şuhut, Sarıkeçili *Dinar -Afyon; sürez *Bozdoğan, Hacıbeyli -Aydın; *Tire -İzmir; -Manisa; *Susurluk -Balıkesir; *Sivrihisar -Eskişehir; -Gaziantep; *Reyhanlı -Hatay; *Yerköy, *Boğazlayan -Yozgat; -Kırşehir; *Bünyan -Kayseri; *Karaman, *Ermenek -Konya; *Anamur -İçel.

4. Beyazı çok kır renkli hayvan. [DS c:3] *Susurluk -Balıkesir; *Hadım -Konya; *Karaisalı -İçel

kula (I) 3. Vücudu koyu sarı, kuyruğu ve yelesi siyah olan at. [DS c:8] -Aydın; *Urla -İzmir; -Kastamonu; *İskilip -Çorum; *Vezirköprü -Samsun; *Merzifon -Amasya; -Kars; Köşker -Kırşehir; -Niğde; -Adana; -Antalya; Yerkesik -Muğla

şalgami Gövdesi sarı, kuyruk ve yelesi ak at. [DS c:10] -Antalya

7. Yağız

Atın bütün kıllarının, kuyruk, yele, bacaklar dahil olmak üzere hepsinin siyah kıllarla örtülü olmasıdır.

Kuzgunî yağız (parlak), donuk yağız (mat), kirli yağız

kirliyağız Bir at rengi. [DS c:8] -İstanbul

B. Nişaneler

Koyu donlu atların alnında, burun üstünde, bacaklarında tırnaklarında görülen, beyaz kılların oluşturduğu beyaz lekeler “nişane” denir. Atlarda eşkal tespitinin bir parçası olarak, varsa nişaneler de doğru bir şekilde belirtilmelidir. Benzer atları birbirinden ayırt etmek için nişane bilgisi her zaman işe yaramıştır. Belli başlı nişane türleri şunlardır:

1. Alın Nişaneleri

Alında birkaç beyaz kıl: Alında çok beyaz kıl, alında kartopu, alında yıldız, alında ay, alında akıtma (beyazlık aşağı kaymış)

akma Atların alnlarındaki ak bölüm, ak leke. [DS c:12] *Antakya -Hatay

aynalı (X) Alnında beyaz bulunan at ya da sığır. [DS c:1] *Alaşehir -Manisa; Hacıilyas *Koyulhisar -Sivas

çahal (I) At ve sığırların alnında bulunan beyaz leke. [DS c:3] *Mucur -Kırşehir

kartopu (III) Atın alnındaki yuvarlak beyazlık. [DS c:8] -Isparta; -İstanbul

neteme Atın alnında üst üste iki tane burkulmuş nişan. [DS c:9] Teke -Niğde

yarımay Atın alnındaki, yarım ay biçiminde ak leke. [DS c:11] -İstanbul

yıldız (II) Atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma. [DS c:11] -İstanbul

2. Burun Üstü Nişaneleri

a. Akıtma: Alından buruna doğru uzanan beyaz lekelerdir.

Turkish Studies

ahıtma (I) Hayvanların alnından burnuna doğru uzanan beyazlık. [DS c:1] *İskilip, -Çorum; *Zile -Tokat; Kızılçakçak *Arpaçay -Kars; *Refahiye çevresi -Erzincan; *Erciş, -Van; *Ağın, *Keban -Elâzığ; Aşudu *Darende -Malatya; -Urfa; -Gaziantep; *Afşin -Maraş; Savrun *Divriği, *Kangal ve köyleri, *Zara -Sivas; -Yozgat; -Kayseri; *Bor, -Niğde

ahutma *bk. ahıtma* [DS c:1] *Reyhanlı -Hatay

ALINDA BİRKAÇ
BEYAZ KIL

ALNI KIRÇIL

YILDIZ

KUYRUKLU YILDIZ

BEYAZ YÜZ

KARTOPU

AĞZI KİLİTLİ

ABRAŞ

akıtma (II) Hayvanların alnından burnuna doğru uzanan beyaz leke. [DS c:1] Kıratlı *Dikili, Poyracık *Kınık -İzmir; Hacıkebir *Emet -Kütahya; Bozan -Eskişehir; *Kandıra -Kocaeli; *Düzce -Bolu; -Çankırı; -Amasya; -Elâzığ; -Malatya; Keret *Nizip, Lohan -Gaziantep; *Afşin -Maraş; *Antakya -Hatay; Kötüboynul -Yozgat; *Haymana -Ankara; Çığşar *Kadirli -Adana; *Mut köyleri -İçel; Yakabağ *Fethiye -Muğla; *Meriç -Edirne

akıtmaç (II) *bk. akıtma (II)* [DS c:1] *Avanos -Kırşehir

kilit Atların alnından alt çenesine uzanan beyazlık. [DS c:8] -Isparta; Babaköy *Susurluk -Balıkesir; Yeniş*Emet -Kütahya; Kestanbul *Uzunköprü -Edirne

Turkish Studies

sumasaker Atın alnından burnuna doğru uzanan bel, akıtma, ak benek. [DS c:10] Tekerahma *Gürün -Sivas

şaprak sakal Akıtmalı (at için). [DS c:10] Apturrahmanlar *Serik -Antalya

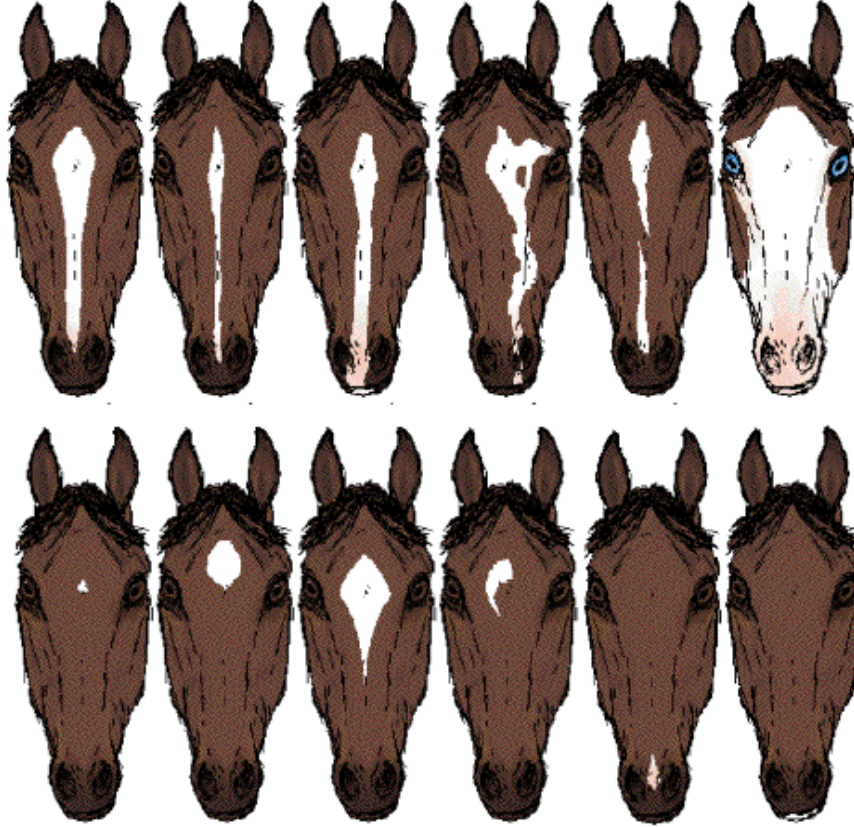
yalama (IV) Atlarda, üst dudağa dek uzanan, alta inmeyen akıtma. [DS c:11] Kestanbul *Ezine -Çanakkale

b. Abraş: Burun ucu, burun delikleri ve dudaklarda görülen beyazlıklardır.

ağzı kenetli bk. ağzı kilitli (I) [DS c:1] *Dinar -Afyon Karahisar; Emirler *Balâ -Ankara

ağzı kilit bk. ağzı kilitli (I) [DS c:1] -Gümüşhane çevresi

ağzı kilitli (I) Alt ve üst dudağı beyazlı at. [DS c:1] *Senirkent -Isparta; Devri, Pazaravdan *Bucak, *Sarayköy köyleri, Muğlasın *Tavas, Yeşilyuva *Acıpayam -Denizli; Kürse -Balıkesir; *Gelibolu -Çanakkale; Cumalıkızık -Bursa; Bozan -Eskişehir; *Kargı -Kastamonu; -Çorum; *Merzifon -Amasya; *Zara, -Sivas; Köşker -Kırşehir; -Kayseri çevresi; -Niğde; *Mut köyleri -İçel

ağzı kinetli (I) bk. ağzı kilitli (I) [DS c:1] -Burdur

ağzı kitli bk. ağzı kilitli (I) [DS c:1] *Antakya -Hatay

ağzı mühürlü 2. Damağında siyah leke bulunan at. [DS c:1] *Zara -Sivas; -Kayseri çevresi

anahtarlı Burnundaki beyaz leke çene altına kadar inen at. [DS c:1] Kalafka -Trabzon

Turkish Studies

3. Bacak Nişaneleri

Seki: Bazı koyu donlu atların ayaklarının alt tarafında bulunan beyazlıklardır. Bu beyazlıklar benek hâlinde olabileceği gibi, ayağı çepeçevre de sarabilir; hatta yukarılara kadar da uzayabilir. Sekiler, beyaz lekenin büyüklüğüne göre *seki eseri*, *cüz'i seki*, *yarım seki*, *tam seki*, *yüksek seki*, *çizme seki* gibi adlar alır.

ala bacak 2. Dört ayağının bilekten yukarı kısmı beyaz at. [DS c:1] -Niğde ve köyleri

alapaça Ayakları beyaz renkli at. [DS c:1] *Arduç köyleri -Artvin

çapraz (IV) Ön sağ, arka sol veya ön sol ve arka sağ ayağı beyaz veya alacalı olan at. [DS c:3] - Isparta; *Vezirköprü -Samsun; Emirler *Balâ -Ankara

çavras bk. **çapraz (IV)** [DS c:3] Hacılyas *Koyulhisar -Sivas

eli kefinli Öndeki ayaklarından biri beyaz olan at. [DS c:5] -Kayseri

itbeni Atların arka ayaklarındaki siyah beyaz benekli işaret. [DS c:7] -Kayseri

kefenli Ön ayaklarından birisi sekili olan at. [DS c:8] -Niğde ve çevresi

papazatı Halkın uğursuz saydığı dört ayağı sekili at. [DS c:9] -Niğde

postallı Bileklerinde beyazlık olan at. [DS c:9] Apturrahmanlar *Serik -Antalya

seki (II) At, eşek ve sığırların ayaklarındaki ak leke [DS c:12] Baklan köyleri *Çal -Denizli

seki (V) bk. **seki (II)** [DS c:10] *Bozdoğan, Köşk -Aydın; *Bayramiç -Çanakkale; -İstanbul; Ömerhacılı *Kaman, Köşker -Kırşehir; -Niğde; *Milas -Muğla

KISA SEKİ

AŞKIN SEKİ

BENEKLİ YÜKSEK SEKİ

ÇOK YÜKSEK SEKİ

ÇİZME SEKİ(BEYAZ BACAK)

seki bk. **seki (II)** [DS c:10] Yukarı Dinek *Karaağaç -Isparta; İrişli, Bayburt *Sarıkamış -Kars; Erkinis *Yusufeli -Artvin; *Antakya -Hatay; *Pınarbaşı -Kayseri; -Konya; *Mut köyleri -İçel; Apturrahmanlar *Serik -Antalya

sekili (I) Ayaklarında ak leke bulunan hayvan: *Bu at sekilidir.* [DS c:10] *İskilip -Çorum; Salcı *Şavşat -Artvin; Ömerhacılı *Kaman -Kırşehir; *Bor -Niğde; Çukurmescit -Adana; [DS c:12] Karamanlı *Tefenni -Burdur

sekir (II) *bk. seki (II)* [DS c:12] Eldirek *Fethiye -Muğla

sekir *bk. sekili (I)* [DS c:10] -İzmir; *Kandıra -Kocaeli; Büyükçavuşlu *Silivri -İstanbul

sekü (IV) *bk. seki (II)* [DS c:10] *Zara -Sivas

sekül-1 *bk. seki (II)* [DS c:10] *Çarşamba -Samsun; *Taşova -Amasya; Kuz *Akkuş, Sarıca *Gölköy -Ordu; *Şebinkarahisar -Giresun; -Trabzon; Çavdarlı *Şavşat -Artvin; *Koyulhisar -Sivas

sekül-2 *bk. sekili (I)* [DS c:10] -Amasya

sinil 2. Atın ayaklarındaki aklık. [DS c:10] *Lapseki -Çanakkale

sökül *bk. seki (II)* [DS c:10] Belviran -Sinop; Çilehane *Reşadiye -Tokat; Bağlıca *Ardanuç -Artvin

sökülü *bk. sekili (I)* [DS c:10] Peşman *Daday -Kastamonu

uğurlu seki At ve kırsağın bir, iki ya da üç ayağındaki aklık. [DS c:11] -Adana

uğursuz seki At ve kırsağın dört ayağında birden var olan aklık. [DS c:11] -Adana

yetemeli (I) Atın ön bacakları arasındaki nişan. [DS c:11] Sarıca *Şiran -Gümüşhane

4. Vücut nişaneleri

beleklü at Vücudunun birçok yerlerinde beyaz benekler bulunan at. [DS c:2] *Hozat -Tunceli

karyağdı Atlardaki beyaz benekler. [DS c:8] Karpuzlu -Aydın; -Balıkesir; *Biga, *Bayramiç -Çanakkale; Göynüçük -Amasya; *Şereflikoçbisar -Ankara; -Konya; -Adana; -Antalya; Yerkesik -Muğla

katıryatağı Atlarda kuyruk sokumundan bele kadar olan ve bacaklarda bulunan çizgi. [DS c:8] -Niğde

parmaknişanı Atın sağrısında ya da boynunda başparmak girecek büyüklükteki çukur. [DS c:9] -Niğde ve çevresi

Sonuç olarak, Türk dilinin bütün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağzları da at ve atçılık ile ilgili zengin dil malzemesi içermektedir. Bu makale için *Derleme Sözlüğü*'nden tespit ettiğimiz söz varlığı, at ile ilgili adlandırmaların çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada konuyla ilgili olarak *Derleme Sözlüğü*'nden tespit ettiğimiz 188 söz varlığı yer almaktadır. Bunlardan 89'u at ile ilgili adlandırmalar, 49'u at donları ve 50'si de at nişaneleri başlığı altında ele alınmıştır. Türkiye Türkçesi ağzlarında, doğrudan ata verilen adların, atın donları ve nişaneleri ile ilgili adlandırmaların hemen hemen bütününün Türkçe sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Böyle olmakla birlikte söz konusu adlandırmalarda *abraş*, *anahtar*, *çapraz*, *hurma*, *kilit*, *mühür*, *nişan*, *papaz*, *postal* gibi çok az sayıda alıntı sözcüklerden de yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AYVERDİ, İlhan (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BAŞBUĞ, Hayri (1986), *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- ÇAĞATAY, Saadet (1961), “Renk İfadeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 43-46.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük I-V*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- ÇINAR, Ali Abbas (1993), *Türklerde At ve Atçılık - Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnamede At Kültürü (Yazılı ve Basılı Kaynaklarla Karşılaştırma)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Derleme sözlüğü* (1993), Cilt I-XII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EMİROĞLU, Kudret - Yüksel, Ahmet (2009), *Yoldaşımız At*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1974) “At Üzerine”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 74-78.
- KAYMAZ, Zeki (1997), “Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 251-341.
- KÜÇÜK, Salim (2009), “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009*, 1830-1855.
- ÖGEL, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş (IX. Bölüm: Renkler ve Türkler)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 377-491.
- RÁSONYI, László (1996), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.6.
- SAĞOL, Gülden (1995), “Tarihî Şivelerde At Donları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 126-146.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1995), “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 25-30.
- SÜMER, Faruk (1983), *Türklerde At ve Atçılık*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- ŞÇERBAK, Aleksandr M. (1995) “At Kelimesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 31-33.
- TUTEL, Eser (1998), *At ve Atçılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.